

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

*В. М. Петрушов, д-р філос. наук, проф.,
Українська державна академія залізничного транспорту, м. Харків*

Й. Г. ГАМАН ЯК ЗАСНОВНИК НІМЕЦЬКОГО ВЧЕННЯ ПРО БЕЗПОСЕРЕДНЄ ЗНАННЯ

Загальноєвропейське і світове значення німецької культури XVIII ст. загальновідоме. Серед знакових постатей того часу своєю оригінальністю і новаторством виділяється Йоган Георг Гаман (1730–1788), у творчості якого знайшла яскравий вияв криза німецького Просвітництва. Його можна віднести до представників потужної течії європейського мислення, яка позиціонувала себе у XX ст. в особі Лева Шестова як адогматизм (Див. Петрушов В. М. Європейський адогматизм: історико-філософська ретроспектива, сучасні інтенції. – Харків, Вид-во УкрДАЗТ, 2007).

Твори Гамана фрагментарні і не систематичні, складаються з афоризмів, часто несуть у собі характер пророцтв, темні і загадкові по смислу, расподичні по композиції. На жаль на сьогодні лише деякі його твори перекладені російською мовою, а українською жодного. Гегель, звертаючи увагу на його віддаленість від Просвітництва, відмічав, що Гаману залишається чужою і незрозумілою потреба у мислячому розумі. Він був пророком літературного руху "Буря і натиск" і яскравим критиком Просвітництва. В протилежність раціоналізму Канта підкреслював значення продуктивної здатності чуттів. Кантівське розділення розуму і чуттів Гаман вважав таким, що суперечить нашій мові, в якій ці "протилежності" зняті. Він любив посилалися на концепцію тотожності протилежностей Джордано Бруно. Якщо філософи – раціоналісти спиралися на аналітичний розум і роз'єднувати те, що об'єднано Богом, то, згідно з Гаманом, будь-яке пізнання і дія повинні виходити з конкретних речей і конкретного особистого зв'язку з речами – віри. Розум вторинний, Природа і Одкровення є істинним джерелом будь-якого знання. Він намагався побачити і відкрити божественне начало у речах і у людських істотах. Німецькі раціоналісти – вольфганці довели до крайнощів зазіхання доказового знання, яке спирається на форми розсудку. Вони далеко відійшли від принципу Паскаля, який вимагав від ученого розуміння того, що повинно бути доведено і чого не слід доводити. Критикуючи розсудкове знання і формально – логічне мислення, яке рухається у скінчених несумісних протиріччях розсудку, Гаман протиставив йому інший вид знання, який спирається на здатність розуму відкривати єдність протилежностей. Цю єдність розум відкриває там, де розсудок бачить лише несумісні протиріччя. Однак, таке бачення єдності і співпадіння протилежностей доступне лише безпосередньому знанню, або інтуїції. Критикуючи Канта, він вважав необґрунтованим саме його при-

пущення можливості знання цілком апріорного, незалежного від будь-якого досвіду. Заглиблення у філософію Канта і привело Гамана до думки, що будь-яка уможливлена філософія, що спирається на чисте мислення є неспроможною. Кант, для Гамана, виступав зразком для усіх тих філософів, які роз'єднували з'єднане природою і, навпаки, з'єднували те, що з'єднати неможливо, адже відчуття і мислення – два стовбури людського знання, вони походять з одного спільного кореня і їх не можна розділити, інакше вони висохнуть. Гаман вбачає істину в єдності чуттєвої інтуїції і розсудку і доводить, що безпосереднє знання не може існувати без пізнання дискурсивного, яке опосередковане міркуванням і доведенням. Основна проблема філософії – проблема реальності зовнішнього світу вирішується не шляхом доведень, а зверненням до безпосереднього знання. Однак, це знання не інтуїція розуму, а віра. Лише з її допомогою приходять до впевненості в реальному існуванні світу речей. Тут Гаман спирається на Юма, але на відміну від юмівського розрізнення поняття релігійної віри і віри як основи впевненості в реальному існуванні речей, Гаман часто їх змішує. Віра у нього виступає то в одному значенні, то в іншому. Положення, яке підтверджується вірою, він протиставляє положенню, яке обґрунтоване доведенням. Саме віра має справу з існуванням, з буттям. Усі підвалини нашого знання отримують значимість лише через віру. Така віра протиставляється Гаманом усім операціям умовиводу і доведенням. Сама віра укорінена в наших відчуттях. Не лише усе наше знання ґрунтується на відчуттях, на них ґрунтується і віра. Але Гаман не заперечує можливість знаходити істину також за допомогою уявлень розуму і операцій розсудку, він заперечує не розум, а одностороннє перебільшення ролі розуму, тезу про перевагу його над відчуттям. Саме у цьому сенсі він говорив, що розум – джерело і усієї правди, і усіх заблуджень, він дерево пізнання і добра, і зла. Отже, вчення Гамана є антипод раціоналізму. Безпосереднє знання одночасно наділене і рисами інтуїції чуттєвої, і рисами інтуїції релігійної. Справу Гамана продовжував Якобі детально розробляючи "філософію чуття і віри", а прямим спадкоємцем Гамана, як в змістовному, так і в стилістичному відношенні, став С. Кіркегор, у роботах якого немало прямих посилань на твори Гамана. З позиції розробленої нами концепції європейського адогматизму Гаман є яскравим представником процесу його становлення.